

**DEĞERLERİN KİŞİLİK VE KİMLİK KAZANIMINDAKİ ROLÜ**

Yener Özen\*

**Öz**

Eğitim belirlenen amaçlar doğrultusunda bireyi yetiştirme süreci olarak tanımlanabilir. Bu süreçte kazanılan bilgi, beceri, tutum ve değerler, bireyin karakterini farklılaştırır. Karakteri gelişen, bilgi ve beceriler ile donatılan birey ise, toplumsal yapı üzerinde olumlu değişimler meydana getirir. Bu durum ise, temel değerlerin öğrencilere kazandırılması ile mümkün olabilir.

Temel değerlerin kazandırılması amacı; *Türk Milli Eğitim Temel Kanunu* ve ders programlarının amaçları incelendiğinde de açıkça görülür. Temel Kanunun başlangıcında milli eğitimin amaçları sayılırken *ahlâkî, manevî değerleri benimseyen, beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip kişiler yetiştirmekten* bahsedilmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Değer, Manevi Değerler, Kişilik, Kişilik ve Değerler

**THE ROLE OF VALUES THAT PERSONALITY AND IDENTITY ACQUISITION****Abstract:**

Education can be defined as the process of training the individual for the purposes specified. The knowledge gained in this process, skills, attitudes and values, differentiates the character of the individual. Developing character, equipped with the knowledge and skills of individuals in the social structure creates positive changes on. In this situation, you may be able to gain the basic values to students.

Aim to gain the basic values of the Turkish National Education Basic Law and the objectives of programs are examined in the course will be obvious. Basic Law, the national education goals at the beginning of counting moral, spiritual values, to adopt, physically, mentally, morally, spiritually and emotionally balanced and healthy in terms of people with a personality and a character mentions raising.

**Keywords:** Value, Moral Values, Personality, Personality and Values

\* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü yenerozen@gmail.com

## Değer Kavramı

Değer kavramı sözlükte; insanların, hayatın anlamı ve günlük yaşamın biçimlendirilmesi konusunda alternatif yollar arasından bir tercih yapmalarını sağlayan yol gösterici nitelikteki soyut yahut somut ilke, inanç veya varlıklardan her biri olarak tanımlanır.<sup>1</sup>

Değer kavramı, bireyi temel alan bir yaklaşımla oldukça geniş bir bakış açısı ile yorumlanmıştır. Bu bakış açısı felsefede değer kavramı ile ilgili, “(...) Değer en geniş anlamında insanın yarattığı her şeydir” söylemi ile yer bulmuştur. Daha ayrıntılı bir ifadeyle kavramlar arasındaki farklılıkları ve aralarındaki ilişkileri de ele alarak, değer kavramına şu şekilde açıklama getirmiştir:

‘Değer’ ile ‘değerler’ ayrı ayrı şeylerdir. ‘Değerler’ var olan şeylerdir, var olan imkânlardır; ‘Değer’se bir şeyin değeridir; bir şeyin bir çeşit özelliğidir. Bu bakımdan değerlendirme, değerlerin gerçekleşmesi oluyor ve bir eylem veya bir eserdir; değerlendirme ise insanın ve insanla ilgili var olan her şeyin değerinin gösterilmesidir. Değerlerin değerlendirilmesi felsefenin işi; değerlere değer biçmekse morallerin, estetiklerin işi oluyor insanların akan yaşamında...<sup>2</sup>

Bilişsel süreçlere gönderme yaparak değerleri somut bir şekilde ele alan (...) Hofstede değerlerin zihinsel bir programda kayıtlı olduğunu söyler. Bu zihinsel programın evrensel, kolektif ve bireysel olmak üzere üç düzeyi vardır. (...) Hofstede, bir kişinin zihinsel programını ve içinde bulunduğu durumu ne kadar doğru bilirsek, o kişinin göstereceği

<sup>1</sup> Demir Ö., Acar M., (1997). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, s.54

<sup>2</sup> Çotuksöken, Betül, (2005). Değerler, Toplum/Topluluk - Birey, Maltepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Fen Edebiyat Fakültesi, Gençlik ve Rehberlik Sempozyumu'nda Sunulan Bildiri,

davranış hakkındaki tahmin de o kadar kesin olacaktır der.<sup>3</sup>

### Manevi Değerler

“Değer; arzu edilen, ihtiyaç duyulan şeye karşı beslenen amaçtır. Değerleri işlevi, insanın aklını müspet yönde, iyilikler yönünde kullanılmasını sağlamaktır. Bu bakımdan değerler, insan davranışına ölçü getirdiği gibi sınır da getirir.”

Manevi değerler ise; “insanın ruhunda özünde var olan ve evrensel ruhun sunduğu ilkeledir. Sevgi, adalet, sabır, hoşgörü insan doğasında var olan değerlerdir.” Manevi değerler insan hayatı için önemli anlam referansları arasında yer alır. Sağlıklı bir toplum yapısı oluşturmakta ve insanlar arası iliksilerin geliştirilmesinde manevi değerler belirleyici özelliğe sahiptir. Manevi değerler insanı olgunlaştırır ve diğer insanlar karşısında saygınlığa götürür. Günümüzde bir değerler dizgesine sahip olmamanın, psikolojik olarak sağlığı bozucu olduğunu görüyoruz. İnsan nasıl gün ışığına kalsiyuma ya da sevgiye ihtiyaç duyuyorsa, aynı şekilde anlayacağı ve o doğrultuda yaşamını sürdürmekten zevk alacağı bir dine ya da yaşam felsefesine ihtiyaç duyar <sup>4</sup>

İnsanın değerlerden yoksun olması pek çok ruhsal hastalığı beraberinde getirdiği gibi bunları bedensel rahatsızlıklara da dönüştürebiliyor. Birtakım değerlerden yoksun olmak ilk önce insanın yaşamdan zevk alma, hayatının amacını belirleme duygularına büyük bir darbe indirecektir. Daha sonra pek çok şeye ve pek çok kişiye karşı, ilgisizlik, ilkesizlik, ümitsizlik, aşırı kuşkuculuk gibi rahatsızlıklara dönüşebilecektir. Bütün bunların yaşandığı bir durumda bireyin

3 Aktan Coşkun Can, Ahlak ve Ahlak Felsefesi, ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği Yayını, İstanbul-1999

<sup>4</sup> Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, İstanbul -1995, s: 42-54

özgüvenin oluşmasından ve gelişmesinden bahsetmek mümkün değildir. Özgüven ancak, değerlerin olduğu ortamda oluşur ve gelişir.<sup>5</sup>

Bugün refah düzeyi yüksek toplumların büyük bölümünün değerler yoksunu olduğu tespit edilmiştir. Bu durumu yüzeysel sebeplerle açıklamak mümkün değildir. Pek çok insan durumunun farkına varmaksızın değer yoksunluğu içinde mutsuz yaşam sürdürmeye devam etmektedir. Böyle bir durumda birçok insan dine dönüş

Yasayacaktır. Manevi değerler bütünü olan din, sağlıklı toplum yapısı oluşturmakta belirleyici özelliğe sahip olmuştur. \_sanın kendini çoğu zaman gerçekleştirilmesi ahlak ile maneviyat ile dinle olabilmektedir.

### **Psikolojide Değer Kavramı**

Psikoloji değer problemini felsefeden daha farklı bir şekilde ele alır. Psikolojide değerın önemi onun objektif bir esasa dayanıp dayanmamasında değil, fakat insan davranışlarının yol göstericisi olarak oynadığı roledir. Bu bakımdan psikolog değeri sadece bir inanç olarak alır ve bu ona yeter. Özellikle ahlaki davranış konusunda değer, bir kimsenin çeşitli insanları, insanlara ait nitelikleri, istek ve niyetleri, davranışları değerlendirirken başvurduğu bir kıstas demektir.<sup>6</sup> Teorisyenler değer kavramı konusunda birbirine paralel farklı tanımlamalarda bulunmuşlardır.

Değer kavramını Allport, bir insanın tercihine göre davranmasına ilişkin bir inanç Williams, tercihin kriterleri ya da standartları, Kluckhohn, bir gurubun niteliğini ya da bir bireyin özelliğini örtük ya da

<sup>5</sup> Yılmaz Hasan Kamil, *Şahsiyet / Kişilik İnşası ve Değerler*, Diyanet Dergisi, Mayıs 2011, Sayı 245.

<sup>6</sup> Güngör Erol, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul-1998.

açık olarak belirten, eylemin tarzları, araçları ya da amaçları arasından tercih yapmayı etkileyen arzu edilebilen bir kavram Hofstede, belirli durumları diğerlerine tercih etme eğilimi Güngör, bir şeyin arzu edilebilir ya da edilemez olduğu hakkındaki inanç olarak tanımlamışlardır.<sup>7</sup>

Rokeach ise değeri, belirli bir davranış ve var oluş amacının kişisel ve toplumsal olarak karşıtlarına tercih edilmesine dair bir inanç; değer sistemini ise, görece önemi süresince var oluş amacı ya da tercih edilen davranış tarzları ile ilgili inançların kalıcı bir organizasyonu olarak tanımlanmaktadır.

Rokeach'e göre değerlerin en önemli fonksiyonu çeşitli durumlarda davranışa rehberlik eden standartlar sağlamasıdır. Değerler, kendimizi başka insanlara tanıtmada, başkalarının davranışını ve kendi davranışımızı yargılamada, kendimizi Ahlak, bir sosyal bilim dalı olarak toplum içerisinde oluşmuş örf ve adetlerin, değer yargılarının, normların ve kuralların oluşturduğu sistem bütününcü inceler. Bu sistem bütünü; bir bireyin, bir grubun ya da tüm toplumun doğru ve yanlış davranışlarını belirler ve yönlendirir.<sup>8</sup>

Ahlak, felsefede temellerini bulan bir olgudur. İnceleme alanı ahlak felsefesi bugünkü anlamıyla "etik" dir. Etik sözlükte "(...) [Yun. Ethike < ethos = töre, ahlak]: Ahlak felsefesi. Ahlaksal olanın özünü ve temellerini araştıran bilim, insanın kişisel ve toplumsal yaşamındaki ahlaksal davranışları ile ilgili sorunları ele alıp inceleyen felsefe dalı. // "İyi nedir?" ya da "ne yapmalıyız?" gibi soruları kendisine ödev olarak koyan felsefe dalı olarak da belirlenebilir." , ifadeleri ile

<sup>7</sup> Özlem Doğan, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, İnkilap Kitabevi, İstanbul-2000.

<sup>8</sup> Aktan Coşkun Can, *Ahlak ve Ahlak Felsefesi*.

karşılık bulmaktadır.

Mengüşoğlu'na (2005) göre; (...) “insanın yapıp etmelerini özel bir problem alanı olarak araştırarak, bu alanın varlık-nitelikleri ile bu alanı yöneten ilkelerin, değerlerin, varlık-niteliklerini, insanın yapıp-etmelerinin bağımlı ya da bağımsız olduklarını inceleyecek disipline etik adı verilmektedir.”

(...) Etik “iyi” ve “kötü” hakkında bir bilim ya da belirli bir grup (dinsel topluluk, halk vb.) veya her insan için geçerli genel eylem kurallarının toplamı olarak yorumlanabilir.<sup>9</sup>

Felsefedeki ahlak anlayışı; sözlükteki karşılığından da anlaşılabilir gibi “iyi nedir?” ve “iyi nasıl olunur?” problemleri ile gündeme gelir. “İyi olmak ne demek?”, “kime göre iyiyiz?”, “hangi davranışlar bizi iyi kılar; hangi davranışlar bizi kötü kılar? ve yine “kime, neye, hangi yere ve zamana göre iyi ve kötü kılar?”, “kimler için ne iyidir ya da ne kötüdür?” soruları filozofların ahlak olgusu üzerinde açıklama getirmeye çalıştıkları sorulardır. Ahlak olgusu (etik) ve değer kavramı insanın inançları ve tercihleri doğrultusunda yapıp etmelerinde buluşur.

Filozofların iyi-eski deyişle hayâ-veya “doğru”nun mahiyeti hakkında başlıca üç bakış tarzı geliştirdiklerini görüyoruz. Bunlardan bir kısmına göre bir şeye iyi dediğimiz zaman ona şu veya bu cinsten bir kalite (keyfiyet) atfetmiş oluyoruz. Bir kısmına göre, bir şeye iyi diyen kimse kendi duygularını belirtmiş olur. Bir üçüncü grup filozofa göre ise ahlaki kavramlar başkalarına belli bir şekilde davranmaları için verilmiş birer emir ve kumanda sayılır. Filanca şey iyidir demek o şeyi

<sup>9</sup> Özlem Doğan, *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul-2001, s.366.

yapın veya o şeye saygı gösterin demektir.<sup>10</sup>

Sokrates'in bütün çalışmaları ahlaka yönelmiştir. "(...) Sokrates ilk defa "nasıl davranmamız" gerektiği hakkında sistemli fikirler ileri sürdüğü zaman Ahlak Felsefesinin ne olduğunu göstermiş bulunuyordu"<sup>11</sup>.

### **Kültürel Açıdan Değer Kavramı**

"Kültür", sözlüklerde ve ansiklopedilerde en çok tanıma sahip sözcükler arasında bulunur. Terim olarak "kültür", Latince colere fiilinden türetilmiştir. *Colere*; işlemek, yetiştirmek, düzenlemek, onarmak, inşa etmek, bakım ve özen göstermek, ekip biçmek, iyileştirmek, eğitmek vb. anlamları birlikte içeren çok zengin bir anlam içeriğine sahiptir.<sup>12</sup>

Toplumlar farklı kurallara sahip, farklı gelenek ve adetleri içerisinde barındıran, farklı yapılanmalardan ve düzenlemelerden geçerek büyüyüp gelişen yapılardır. Toplumun bu açılarıyla, insanın gelişimine ve davranışlarına etkisi büyüktür. Bu gelişme evresinde insan neyin kendisi için iyi, neyi kötü olduğunu; yaşadığı toplumun kültürel özelliklerinin bir yansıması olan değer yargıları ile anlamaya ve bilmeye çalışır.

Kültür, kişilerin davranışları hakkında bize bilgi veren ve bu davranışlarda yansımasını bulan soyut görüşler, değerler ve dünyaya dönük algılardan oluşur. Kültür, bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılır ve o toplumun üyeleri tarafından anlaşılır davranışlar üretir. Kültürler bize biyolojik olarak atalarımızdan miras kalmamıştır; kültür

<sup>10</sup> Güngör Erol, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*.

<sup>11</sup> Güngör Erol, *a.g.e.*

<sup>12</sup> Özlem Doğan, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, İnkilap Kitabevi, İstanbul-2000.

öğrenilir ve kültürün bütün değişik parçaları bütünleşmiş bir biçimde işlev görür (Haviland vd, 2008).

### **Felsefede Değer Kavramı**

Felsefi bir kavram olarak değer sözlükte; 1- Kişinin, isteyen, gereksinme duyan, erek koyan bir varlık olarak, nesne ile bağlantısında beliren şey olarak tanımlanır. İnsanların gereksinme, duyma biçimi ve istemelerinin türlü türlü oluşu, değerlemeleri de çoğalttığından sayısız değer türleriyle karşılaşılır. Ayrıca, birine yüksek bir değer olarak görünen bir şey, bir başkasına değeri az ya da değersiz görünebilir. 2- Her türlü deneysel yaşantının dışında, insanın isteme, duyma ve eğilimlerinden bağımsız olan, kendi başına var olan, “kendinde değer” i kabul eden felsefe görüşüne göre, aralarında bir aşama düzeni olan bu değerler bir “değerler alanı” kurarlar. Max Scheler ve Nicholai Hartmann bu görüşü savunurlar.

174

Değerler biçimsel olarak; Olumlu ve olumsuz, görelî ve salt, öznel ve nesnel değerler olarak ayrılırlar; içerik bakımından: nesne değerleri (hoş, yararlı, kullanışlı), mantıksal değerler (doğru), ahlaksal değerler (iyi), sanat değerleri (güzel) olarak ayrılırlar.<sup>13</sup>

Mengüşoğlu değer kavramını farklı anlamlarda daha geniş açıdan şu şekilde dile getirmiştir:

Tarihsel varlığın determinasyon probleminde değerler de çok önemli bir rol oynar. Çünkü bir geleneğin sürmesi, akıcı ya da donmuş bir şekil kazanması, bir eğitim sisteminin yeni yetişen kuşaklara şekil kazandırması gibi fenomenlerin hepsi,

<sup>13</sup> Akarsu Bedia, A.g.e.

değer-determinasyonlarına dayanır. Aynı şekilde eğer belli bir mekân parçası olan vatan seviliyorsa; onu savunmak için acılara katlanılıyorsa; eğer üç boyutlu zaman içinde olup biten olaylar arasında bir bağ kuruluyor; onlardan bazılarına bir öncelik veriliyor ve gelişmelerine çalışılıyorsa; eğer insan başarıları birbirini karşılıklı etkiliyorsa; bu, bu fenomenlerde belli değer-yapıların bulunduğunu gösterir; çünkü insan hayatı, insanın yapıp- ettikleri, insanın başarıları, herhangi bir şekilde değerle bezenmiş ve değerler tarafından yönetilmişlerdir. Tarihsel varlık-alanında ağır basan determinasyon, değerlerin sağladığı determinasyondur. Çünkü insanın herhangi bir ilgisinin, herhangi bir idealinin bulunmadığını kabul etmek, onun hayat eylemleri, olup biten şeyler karşısında hiçbir tavır takınmadığını, onlar karşısında kayıtsız kaldığını kabul etmek demek olur ki, buna olanak yoktur. Böyle bir durum, hayatın durduğu, hareketsiz ve eylemsiz kaldığı anlamına gelir.

Hâlbuki insan, çözülmesi, gerçekleştirilmesi gereken sayısız problemler karşısında, sayısız yapıp-etme ve eylemler içinde bulunur. İnsanın onlara bir yön vererek, bazılarını öne alması, bazılarını sonraya bırakması gibi birtakım çarelere başvurması gerekir. Bu da ancak insanın bunlar karşısında kayıtsız kalmadığı, onlar karşısında herhangi bir tavır takındığı bir durumda gerçekleşebilir. Fakat her tavır takınma, değerlere dayanan bir tavır takınmadır. İnsan sayısız, ardı arası kesilmeyen durumlar içindedir; insanın bu durumların içinden sıyrılıp çıkması, onun bir değer-duygusuna sahip olmasını gerektirir. Ancak böyle bir değer-duygusu, yapıp-etme ve eylemlerimizden bazılarına öncelik verir, bazılarını da sonraya bırakır.

Burada değer kavramı çok geniş anlamda anlaşılmalıdır; Her türlü

amaç ve hedefler, her türlü ilgi ve çıkarlar; tutkular, her türlü idealler, her türlü güç ve iktidar etkenleri, her türlü ün ve şan hırsı; yerme, övme, saygı ve saygısızlık, inanma ve inanmama, sözünde durma ya da durmama, dürüstlük, sevgi ve nefret... Gibi. Fakat bütün bu *değerler iki* gurupta toplanabilir: 1. yüksek değerler; 2. araç-değerler. Araç-değerlerle yarar, ilgi, çıkar-feri, her türlü maddesel değerler, tutkular, güç ve iktidar faktörleri, ün ve şan hırsı vb. gibi *değer-yapıları kastedilmektedir*. Yüksek değerlerden de idealler, inançlar, dürüstlük, dostluk, sözünde durma, sevgi, nefret ve saygı gibi *değer-yapıları* anlaşılmalıdır.

İnsan, yalnız hayatına bir anlam, bir değer vermekle kalmaz; aynı zamanda bütün eylemlerinde ve bu eylemlerin ürünlerinde, başarılarında herhangi bir şekilde değer görür. İnsan hayatı, insan eylemleri ve bunların ürünleri yüksek değerler tarafından yönetildiği gibi, ikinci gurup, yani araç değerler

Tarafından da yönetilmektedir. Özellikle ikinci gurup değerler, geniş insan kitlesinin hayatında ön planda yer alırlar. Çünkü insanların çoğunluğunun hayat eylemleri, yarar, ilgi ve çıkar-feriyle ilgili olan araç-değerler tarafından yönetilir. Değerlerin bu determinasyonları ister politik alanla ilgili olsunlar, yani bir sosyal-birliğin hayatını ilgilendirsinler, isterse belli gurupların hayatıyla ya da bireylerin hayatıyla ilgili olsunlar; bütün bu alanlarda araç-değerlerin önemli bir rol oynadıklarından şüphe edilemez.<sup>14</sup>

### **Kişilik kavramı**

(...) Kişilik (*personality*) sözcüğünün kökeni Latince maske

<sup>14</sup> Mengüşoğlu Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul-2005.

sözcüğüdür ve herkesin yaşam sahnesinde kendisine düşen rolü oynaması görüşünü yansıtır. Bu maske çocuğun yüzüne konduktan sonra artık dışarıdan yapıştırılmış gibi durmayana kadar, yavaş çocuğu biçimlendirmeye başlar. Maskemiz artık sanki onunla doğmuşuz gibi doğal gelir. Bu aşamaya gelindiğinde birey artık kültürü tamamen içselleştirmiş demektir.<sup>15</sup>

Adler'e göre, "(...) Bir insanın kişiliği asla ahlaki bir yargının temelini oluşturmaz. Bu bireyin çevresiyle nasıl bir ilişki içinde olduğunun ve içinde yaşadığı toplumla ilişkisinin niteliğinin toplumsal bir değerlendirmesini kullanmayı yeğleriz."<sup>16</sup>

*"(...) Genel bir yaklaşımla kişiliği özel bir kişiyi karakterize eden psikolojik özelliklerin tamamı olarak belirtmek mümkündür"* (Erdoğan, 1987).

Pek çok psikolog, kişiliği bireyin kendine özgü olan, değişik durumlarda ve zaman içinde kalıcı olan duygu, düşünce ve davranış örüntüsü olarak tanımlanabilir. Bu tanım, insanı diğerlerinden ayıran ve onu kendisi yapan farklılıkları kapsarken, diğer yandan, kişiliğin durağan ve sürekli olduğuna işaret etmektedir; bu bireysel farklılıklar zaman içinde ve değişen koşullarda hep aynı kalmaktadır. Psikologlar kişilik konusuna birkaç şekilde yaklaşırlar. Bazıları kişiliğin en önemli özelliğini belirlemeye çalışırken, diğerleri kişilikler arasındaki farklılıkları anlamaya çalışır. Bu ikinci grupta olan bazı psikologlar aileyi kişilik gelişiminde en önemli faktör olarak kabul ederken, bazıları da aile dışındaki çevresel faktörlerin önemini vurgularlar. Bir gurup psikolog da kişiliği, kendimizi ve deneyimlerimizi düşünmeyi öğrenmenin bir sonucu

<sup>15</sup> Haviland A. W., Prins H.E.L., Walrath D., Mcbride B., *Kültürel Antropoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul-2008.

<sup>16</sup> Adler A., *İnsanın Doğası*, Payel Yayınevi, İstanbul-2004.

olarak görmektedir. Bütün bu yaklaşımlar ortaya kişilik kuramlarını çıkarmıştır.<sup>17</sup>

(...) Psikologlara göre kişilik, bireyin özel (characteristic) ve ayırıcı (distinctive) davranışlarını içermektedir. Özeldir çünkü bireyin sıklıkla yaptığı ya da en tip davranışlarını temsil eder. Ayırt edicidir çünkü bu davranışlar kişiyi başkalarından ayırır (Morgan, 2004: 311). Kişilik, bireyin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçler olarak tanımlanır. Bu tanım içindeki tutarlı davranış kalıplarını her zaman ve her durum içinde gözlemleyebiliriz. Bugün dışa dönük olan bir insanın yarında dışa dönük olmasını bekleriz. Karakterdeki bu tutarlılığı, “Bu tam ondan beklenecek bir davranıştı” ya da “Her zamanki gibi davranıyordu” şeklinde yorumlarla ifade ederiz. Kişilik içi süreçler ise kişiler arası süreçlerden farklı olarak, nasıl davranacağımızı ve hissedeceğimizi etkileyen ve içimizde gelişen bütün duygusal, güdüsel ve bilişsel süreçleri kapsar. Kişilik psikologlarının çoğunun depresyon, bilgiyi işleme, mutluluk ve inkâr gibi konularla ilgilenmesinin nedeni budur.<sup>18</sup>

### **Kişilik ve Değerler**

Felsefî antropolojide bilme, yapıp etme, tavır koyma, inanma, ideleştirme vb. nitelikler yanında bir “değerler dünyasına sahip olma” da insanın varlık şartları arasında yer alır. Bu, hangi dönem insanına bakarsak bakalım, onun mutlaka bir değerler dünyasının olduğunun, dolayısıyla insanın bütün yapıp etmelerini bu değerlerin determine ettiğinin ifadesidir. Ve bu, insana özgü olan, insanı insan yapan niteliklerden biridir. O halde birtakım değerlerin mevcudiyetinde ve

<sup>17</sup> Morris C.G., *Psikolojiyi Anlamak*, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara-2002.

<sup>18</sup> Burger J.M., *Kişilik*, Kaknüs Yayınları, İstanbul-2006.

bunların insan davranışlarındaki belirleyici rolünde felsefi anlamda bir problem yoktur. Problem, bu değerlerin yapısında, onların öznel mi, yoksa nesnel mi olduğu konusundadır. Tartışma bu noktada yoğunlaşmaktadır.

Sokrates, doğruluk, adalet, cesaret, cömertlik vb. değerler hakkında insanlar arasında bir görüş birliği olduğuna inanıyordu. Bu tür kavramlar ya da değerler hakkında insanlar başta farklı şeyler dile getirirler de, Sokrates yöntemiyle bu kavramlar sorgulandığında, onların benzer, hatta aynı şeyleri dile getirdikleri anlaşılacaktır. Ona göre, örneğin adalet diye, doğruluk diye bir şey vardır ve bunlar, insanların duygu ve eğilimlerinden bağımsız olarak ne ise, o olarak vardır. Başta farklı düşünseler bile, planlı bir soruşturma sonucunda birçok kişi aynı görüşü ifade edecektir. Dolayısıyla değerler, Sokrates'e göre nesnel bir varlığa sahiptir.

Platon da aynı düşünceyi daha büyük bir kararlılıkla ve daha net olarak ortaya koyar. Ona göre değerler herhangi bir kimsenin kanısından ve eğiliminden bağımsız, mutlak olarak mevcuttur. Mutlak anlamda doğru ya da yanlıştır. Bir ahlâkî yargı, örneğin “adam öldürmek kötüdür” yargısı, “iki kere ikinin dört ettiği” kadar kesin ve nesnel bir yargıdır. Çünkü bu tür yargıların konusunu oluşturan gerçekler, nesnel gerçeklerdir. Hatta Platon ahlâkî değerlerin, ahlâk standartlarının Tanrı'dan bile önce geldiğini söyleyecek kadar ileri gider: İyi olan ve iyilik, ona göre Tanrı'dan önce gelir. Bir şey Tanrı onu istediği için iyi değildir. Tersine, o iyi olduğu için Tanrı tarafından istenir.<sup>19</sup>

İnsanın bir “yetenekler ve eğilimler varlığı” olarak doğduğunu söyleyebiliriz. O, ne zaman, nerede, nasıl davranacağını bilgisi kendisine açıkça verilmiş olarak doğmuyor. Bunun bilgisini insan, aldığı eğitimle ve

<sup>19</sup> Mengüşoğlu Takiyettin, İnsan Felsefesi, İstanbul-1988, s.13, 97-109.

özellikle yakın çevresinden aldığı etkilerle, gözlemleriyle belli bir zaman sürecinde kazanıyor. Değerlerin farklı toplumlarda farklı biçimler alması ve farklı biçimlerde değerlendirilmesi de onların sonradan öğrenildiğinin göstergesidir. Biz, hangi durumlarda nasıl davranmamız gerektiğini, içinde yaşadığımız toplumun büyüklerinden ve yaşlılarımızdan öğreniriz. Sonra biz de kendi küçüklerimize o “iyi ahlâk” kurallarını öğretiriz. O halde, değerler her şeyden önce bir eğitim işidir. Bu eğitim sadece okullarda ve benzeri kurumlarda verilen derslerden ibaret değildir. Bir bakıma bütün toplum bir okul ve her bireyi de bu okulun bir öğretmeni ve öğrencisi sayabiliriz. Değer insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen bir kurallar sistemi olduğuna göre, sosyal ilişkilerin yaşandığı her yer ve her durum bize ahlâkî değer modelleri sunuyor demektir. Ama bizim bu örneklerin hepsini öğrendiğimiz ve benimsediğimiz söylenemez.<sup>20</sup>

### **Kaynakça**

180

Adler A., *İnsanın Doğası*, Payel Yayınevi, İstanbul-2004.

Akarsu Bedia, *Felsefe Terimleri sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul-1998 ss. 49-162.

Aktan Coşkun Can, *Ahlak ve Ahlak Felsefesi*, ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim

Derneği Yayını, İstanbul-1999

Burger J.M., *Kişilik*, Kaknüs Yayınları, İstanbul-2006.

Çotuksöken, Betül. (2005). Değerler, Toplum/Topluluk - Birey, Maltepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Fen Edebiyat Fakültesi, Gençlik ve Rehberlik Sempozyumu'nda Sunulan Bildiri,

<sup>20</sup>Güngör Erol, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, İstanbul-1995.

Demir Ö., Acar M., (1997). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, s.54

Güngör Erol, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, İstanbul-1995.

Güngör Erol, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul-1998.

Haviland A. W., Prins H.E.L., Walrath D., Mcbride B., *Kültürel Antropoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul-2008.

Mengüşoğlu Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul-2005.

Mengüşoğlu Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, İstanbul-1988, s.13, 97-109.

Morris C.G., *Psikolojiyi Anlamak*, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara-2002.

Özlem Doğan, *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, İnkilap Kitabevi, İstanbul-2001, s.366.

Özlem Doğan, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, İnkilap Kitabevi, İstanbul-2000.

Yılmaz Hasan Kamil, *Şahsiyet / Kişilik İnşası ve Değerler*, Diyanet Dergisi, Mayıs 2011, Sayı 245.

**Künye:**

Özen, Yener, “Değerlerin Kişilik ve Kimlik Kazanımındaki Rolü”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi IV*, (2012):167-181.